

DE ZANDLOPER

Van het bestuur

Simon van de Pol, voorzitter

De aankondiging in De Zandloper van het boek *Volgens kapitein Bellen* leidde tot een leuke brief uit Adelaide, Australië. Het boek haalde voor de briefschrijfster fijne herinneringen op aan de tijd in Ede van haar man, de zoon van kapitein Bellen. De passie van kapitein Bellen was archeologie en later ook folklore.

De reactie uit Australië geeft aan dat het voor veel mensen belangrijk is zo nu en dan even terug te gaan naar de tijd en de mensen van vroeger. Mensen die je persoonlijk of uit verhalen hebt gekend. Voor de babyboomers is dat de tijd van na de oorlog, maar dikwijls zijn het ook de jaren van je grootouders; zo vanaf 1900.

Het is een van de opgaves van de Vereniging om samen met het Historisch Museum Ede de jonge geschiedenis levend en gedocumenteerd te houden.

In deze Zandloper vindt u een folder over het boek *De Stationsweg* door Kees van Lohuizen. Op 5 november hebben we een eerste exemplaar kunnen geven aan zowel de heer Van Milligen als wethouder van Cultuur als aan mevrouw Van de Berg, bewoonster van het huis Wende aan de Stationsweg.

Kees van Lohuizen heeft te kennen gegeven dat hij wil stoppen met zijn werk in de redactie van De Zandloper. Hij heeft het zeven jaar met veel plezier gedaan. De Vereniging dankt Kees, en met de redactie zoeken we vlijtig naar een opvolger.

De bespreking van de museumnota van het college van B&W door de Gemeenteraad is even uitgesteld voor nader overleg met de musea in de gemeente. De nota is van groot belang voor alle musea en in het bij zonder voor het HME. Het staat vast dat het oude stationnetje waar het HME nu is gehuisvest, in 2015 terug gaat naar de NS. De vraag: 'Hoe verder..?'

1

Uitgave van de Vereniging Oud Ede 41^e jaargang, nummer 3, aug. 2013

INHOUD PAG.

<i>Van het Bestuur</i>	1
<i>De Bentinckbank</i>	2
<i>De ontginning van Peppelenburg en Westerrode</i>	7
<i>Margaretha van Arnhem</i>	12
<i>Archief van de Buurt Ede – Veldhuizen</i>	19
<i>Een scheuter maakt 'promotie'</i>	21
<i>Idenditeit Hendrik Pelgrum</i>	31
<i>Het Koninkrijk verjaart</i>	24
<i>Brand in het Gemeentehuis 1942</i>	28
<i>Historisch Museum Ede</i>	31
<i>Colofon</i>	32

dwingt om een antwoord. Het bestuur komt daar samen met het HME in 2014, het jaar waarin de Vereniging Oud Ede 90 jaar bestaat, volop over te spreken.

DE BENTINCKBANK - een monument van dank

Gerard Hendriks

Tegenwoordig zijn veel landgoederen voor iedereen toegankelijk. Hoeveel anders was dat een eeuw geleden. De meeste landgoederen waren in die tijd in particuliere handen, het grondgebied was afgerasterd en alleen toegankelijk als een schriftelijk verzoek werd ingediend bij de eigenaar en door deze ingewilligd.

2

Een uitzondering vormden de bossen rondom Ede. Al sinds mensenheugenis zijn het Edese Bos, De Sysselt, De Hullenberg, het Kattenbos, Kweeklust en andere landgoederen voor iedereen vrij toegankelijk. Dat is te danken aan hun toenmalige eigenaren, zoals de families Wassenaer en Bentinck. De Edese Courant van 22 maart 1952 prijst de toenmalige eigenaren voor het handhaven van deze oude traditie *'Nergens wordt u een beperking opgelegd, niet eens wordt gevraagd*

op de paden te blijven of uw hond thuis te laten.' En: *'Meer dan duizend hectaren groot zijn de bossen van Bentinck en zij hebben ingezetene en vreemdeling ontspanning, gezondheid en recreatie verschaft. Wandelaar en ruiter, burger en militair konden er genieten van de vrije natuur, want de toegang was te allen tijde onbeperkt opengesteld, terwijl ook anderszins Ede profiteerde van de economische voordelen, die het bos opleverde.'*

Op 3 november 1952 zal W.F.C.H. graaf van Bentinck, Waldeck en Limpurg veertig jaar Heer van Kernhem zijn. In Ede vindt men dat de graaf maar eens bedankt moet worden voor zijn gastvrijheid en zijn goede relatie met Ede.

Op 5 maart 1952 wordt besloten in de algemene jaarvergadering van de VVV Ede

om als blijk van dankbaarheid aan de graaf op een mooi punt in het Edese Bos een monument neer te zetten, een *Bentinckbank*, die tevens als een toeristisch aantrekkingspunt zal kunnen gaan dienen. Zoals op de Rhedense heide de Posbank staat en bij Lunteren de Notarisbank, zo verdient ook Ede een soort-

gelijk monument. Ruimhartig stelt de VVV f 200,- beschikbaar voor een dergelijke bank.

Tijdens een bijeenkomst in het Hof van Gelderland met genodigden uit alle gedeeltes van de Edese burgerij wordt een werkc comité opgericht dat het initiatief in onderdelen gaat concretiseren en realiseren, het *Comité Graaf Bentinckbank*. De pas benoemde burgemeester van Ede, de heer H.M. Oldenhof, wordt erevoorzitter.

Het uitvoerend comité bestaat uit E.J. van Spankeren (directeur Gemeentelijke Dienst van de Huisvesting, voorzitter), ir. W.J. Dercksen (directeur Gemeentewerken), G.C. van den Ende (kandidaat-notaris in Ede), Jac. Gazenbeek (journalist), J. van Gestel (aannemer), E. Hendriksen (administrateur van de Bank van Ede) en J. Versteeg (buurtmeester).

Het comité laat er geen gras over groeien en gaat direct van start. In de week van 21 tot en met 26 april houdt men een huis-aan-huiscollecte, 'georganiseerd onder de geroutineerde leiding van G. J. Jansen'. Er is gekozen voor een bijdrage in een collectebus.

Men kiest bewust niet voor lijsten, zodat niemand weet wat een ander heeft gegeven. Wel noteert elke collectant de naam van de gever. *'Het comité vertrouwt er op, dat de bus-*

sen voor de Bentinckbank nergens vergeefs gepresenteerd zullen worden en dat straks de namen van alle Edenaren in

het album zullen prijken. Dan eerst zal de Bentinckbank een monument van dank in de beste zin des woord zijn.' (Het comité wil namelijk tijdens de aanbieder van de bank aan graaf Bentinck een album overhandigen waarin de namen van alle gevers staan vermeld.)

In overleg met J.F. van Oosten Slingeland, rentmeester van Kernhem, wordt uit een aantal suggesties voor de locatie van de Bentinckbank het zogenaamde *Varenbos* gekozen.

Dit terrein ligt noordelijk van de Kreelseweg, op bijna 300 meter van de Tra. *'Dit uitzonderlijk mooie en rustige plekje, waar vroeger het oude beukenbos stond, bleek (wel) de aangewezen plaats.'*

De buurt Ede-Veldhuizen besluit het initiatief voor de bank ook te steunen. Na afloop van een buitengewone buurtspraak in mei, waarin een grondruil tussen de buurt Ede-Veldhuizen met de Gemeente wordt overeengekomen, komt de relatie van de buurt met de eigenaren van Kernhem aan de orde. Buurtmeester J. Versteeg vermeldt dat er een verzoek van het comité Graaf Bentinckbank is binnengekomen om financiële steun. Buurtmeester Weijland herinnert aan de goede relatie van de buurt met graaf Bentinck en stelt voor *f* 500,- te geven. Het voorstel wordt met algemene stemmen aangenomen.

Het ontwerp voor de bank

Het geld voor de bank begint binnen te stromen. De Gemeenteraad stelt *f* 500,- beschikbaar. De huis-aan-huiscollecte van G.J. Jansen brengt *f* 849,39 op. Het bestuur van VVV Ede gaf, zoals vermeld, *f* 200,-. Hierbij komen nog 'giften van vooraanstaande personen'. Weldra is er voldoende startkapitaal in kas om de volgende stap te zetten. Nu moet de bank worden gebouwd.

Er komt een erecomité voor oprichting en aanbieding van de bank. De leden zijn burgemeester H. M. Oldenhof (voorzitter); ir. F.A.J. van Hall, bedrijfsleider AKU; generaal-majoor b.d. C.J.O. Dorren; luitenant-kolonel C.W.J. Bruens, garnizoenscommandant; dr. C.A. de Leeuw, rector van het Marnix; W.B. van Otterlo, voorzitter VVV Ede; H. Staf, oud-bosopzichter; J.M. van Leeuwen, industrieel, en mr. C.C.J. de Ridder (huurder van Huis Kernhem).

Het wordt nu tijd om ontwerptekeningen te maken voor de te bouwen gedenkbank. Het is de bedoeling 'het burgergeschenk' aan de graaf aan te bieden op 3 november, de dag van Sint Hubertus, patroon van de jacht.

4 De technische commissie uit het erecomité kiest voor een ontwerp van de dienst Gemeentewerken. Ir. J. van Tuil, directeur park De Hoge Veluwe, stelt materiaal beschikbaar voor de bouw. Met grote voortvarendheid wordt de uitvoering van de plannen aangepakt.

In de Edese Courant van 4 oktober 1952 wordt het een getekend ontwerp gepubliceerd van de Bentinckbank. Onder de schets staat een ruime toelichting: *'Terzijde van de Kreelseweg, waar het najaar de waaiers van de manshoge adelaarsvarens matgeel en koffiebruin doet verkleuren (...) verrijst de monumentale bank, die Ede's burgerij de volgende maand graaf Bentinck van Middachten zal aanbieden...'*

De basis van de bank is een platform van Maulbrunner zandsteen, een schenking van de directie van park De Hoge Veluwe. Hierop worden twee banken geplaatst. Daarachter staat een middengedeelte, opgetrokken uit bronskleurige ijsselsteen met een gedenkplaat en twee eenvoudig versierde vleugels. De afmetingen van de bank zijn 200 x 600 x 200 cm, het gebruikte materiaal is baksteen en

hout. De firma J.P. Lagerweij verricht de werkzaamheden.

Ruim voor de geplande datum is de bank gereed. In de Edese Courant van 25 oktober 1952 wordt in twee alinea's met grote

Misbruik van de Bentinckbank

Een lezer schrijft ons:

Zondagmiddag een wandeling makend door het Edese bos en meteen de gelegenheid waarnemend een bezoek te brengen aan de Bentinckbank, werd op enige afstand onze aandacht reeds getrokken door twee meisjes (naar schatting 14 jaar) en een jongen (pl.m. 10 jaar), die de pas onthulde bank blijkbaar een prachtig speelobject vonden.

Zij klauterden op de gemetselde muur en sprongen dan naar beneden op de geverniste houten banken. Het spelletje werd herhaald tot wij al te dichtbij gekomen waren: toen ging het drietal aan de haal.

Speciaal op Zondagen zal het nodig zijn in deze omgeving een oogje in het zeil te houden; mogen verder alle ouders hun kinderen inprenten dat zij respect hebben te tonen voor alles, wat aan de zorgen der gemeenschap is toevertrouwd! De Bentinckbank is geen apenrots!

[Edese Courant, 19 november 1952]

letters, in vet gedrukt, aangekondigd dat de aanbieding van de Bentinckbank *'...zonder uiterlijk vertoon plaats zal hebben Maandag 3 November a.s. in het Edese bos, des middags 3.45 uur.'*

Om 3 uur worden graaf en gravin Bentinck ontvangen op het gemeentehuis van Ede. Na de ontvangst gaan zij met het gemeentebestuur naar het 'varenbos.'

Daar wacht hen een grote kring van belangstellenden. De dames van het gezelschap, Jenny Lagerweij en Nelleke van den Horn, bieden het echtpaar een boeket bloemen aan. De voorzitter van het Comité Graaf Bentinckbank, E.J. van Spankeren, houdt een toespraak. Hij toont het grote belang van het Edese bos voor de Edese bevolking nog eens aan. Hij verwijst naar augustus 1914 toen de kerk van Ede door soldaten was bezet in verband met de mobilisatie. De Edese bevolking kreeg toen gelegenheid van de graaf om te kerken *'in de tempel van ongekorven hout'*.

In de hongerwinter van 1944 konden ouders met hun kinderen in het bos hout sprokkel en bosbessen plukken om wat te kunnen bijverdienen. *'Het is daarom begrijpelijk, dat de burgerij uiting wil geven aan haar*

gevoelens en u bij uw veertigjarig jubileum als heer van Kernhem wil eren met dit monument in steen. Ede heeft in de loop der jaren de zin verstaan van uw devies: Noblesse oblige jusque servir (Adel verplicht tot dienen)'.

De Nederlandse vlag, die de gedenkplaat tot dan toe heeft bedekt, wordt verwijderd en de gedenksteen met tekst wordt voor de aanwezigen zichtbaar. *'Opgedragen aan Graaf Bentinck Waldeck Limpurg, 40*

jaar Heer van Kernhem. De bevolking van Ede, nov. 1952'.

Hierna ontvangt graaf Bentinck een exemplaar van het boekje (met opdracht) over de geschiedenis van het landgoed en het Huis Kernhem.

Dit boekje werd speciaal voor deze gelegenheid geschreven door oud-gemeentesecretaris S. B. J. Denijs, in samenwerking met de Vereniging Oud Ede.

Burgemeester H. M. Oldenhof prijst de graaf en memoreert dat het bij iedereen bekende blauwe bordje *VERBODEN TOEGANG Art. 4 61 Wetb. v. Strafr.* vaak geplaatst is bij de ingang van privé-grondgebied, maar dat deze bordjes ontbreken bij de terreinen van de graaf! Een groot voorrecht voor de burgerij en de vreemdelingen die hier hun vakanties doorbrengen. *'Zij allen konden profiteren*

van de schoonheid, die God in deze natuur legde.'

De Bentinckbank is klaar voor gebruik.

Hierna wijst de spreker op de economische betekenis van het bos, bedankt de graaf

'en brengt hem hulde voor alles wat u voor de Edese gemeenschap heeft gedaan.'

Hij belooft dat de gemeente het onderhoud van de bank voor haar rekening zal nemen.

Tot slot krijgt de graaf het woord. Hij is er trots op dat de naam Bentinck in Ede, naast verbonden te zijn met een weg, nu ook aan een bank is verbonden. Het is eigenlijk te veel eer, bekent hij, maar het

getuigt toch van een goede relatie tussen Ede en Kernhem. Daarna noemt hij de namen van enkele aanwezigen, zoals H. Staf (boswachter) en P. Koudijs, E. Barten en Hendrik Heij (bosarbeiders) die voor het onderhoud van de bossen al een halve eeuw werken. Hij eindigt met het uitspreken van een wens: *'Moge de fraaie bank die hier verzezen is en die ook een sieraad is, nog vele generaties rust en verpozing bieden.'*

Ter afsluiting bedankt de heer Van Spankeren allen die gewerkt hebben aan de realisatie van de Bentinckbank *'en daarmee is de stemmingsvolle plechtigheid ten einde'* noteert de journalist van de Edese Courant.

De Edese jeugd heeft zo haar eigen interpretatie van de slotwens van de graaf en maakt op haar manier dankbaar gebruik van de bank. Lees maar eens bijstaand krantenbericht, dat op 19 november 1952 in de Edese Courant verschijnt.[pag.4]

6

Hoewel de bank een monument wordt genoemd, staat hij niet op de monumentenlijst van de gemeente Ede en is op een gewone kaart van de Veluwe niet te vinden. Ik heb hem jaren geleden eens bezocht en weet ongeveer waar hij moet staan. Het lijkt me aardig om na het schrijven van dit artikel de Bentinckbank nog eens te bekijken.

Op een winterse middag ga ik op pad. Na lang zoeken vind ik het monument, bij toeval. Ik doorkruis lange tijd vertwijfeld het Edese bos. Het is bij de Kreelseweg dat hij moet liggen. Bij toeval kijk ik op een gegeven moment een zijpad rechts van mij in. Ik zie een donkere laan door een dennenbos. Aan het eind van de tunnel ontwaar ik een donkere vlek in de witte sneeuw.

De stenen bank is imponerend van afmeting. Hij doorstaat de tand des tijds uitstekend, maar ligt toch wel wat verloren op deze driesprong. Zittend op de bank kijk

ik naar het desolate bosgebied om mij heen. Aan alle kanten ben ik omringd door bomen, en mis ik het weidse uitzicht zoals dat vanaf de Posbank te genieten valt.

Bronnen

1. Aantal afleveringen van de Edese Courant uit 1952, nl. 22 maart, 19 april, 13 september, 4 oktober, 25 oktober, 5 november, 19 november.
2. Dossiermap over de Bentinckbank, Gemeentearchief Ede

De viering van 100 jaar koninkrijk in 1913

Groep XV: Eenige burgeressen: E. Bus-sink, J. van Leeuwen en G. Prette. Foto-collectie Gemeentearchief Ede nr. GA14493

DE ONTGINNING VAN PEPPELENBURG EN WESTERRODE

Robert van Iersel

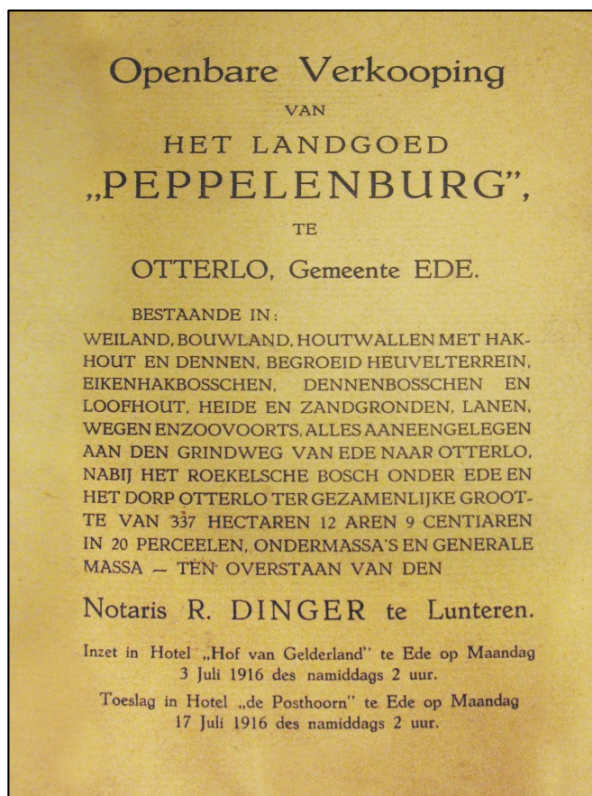
Rond de Veluwe markeren de vele landgoederen de ontginningsdrift van vroegere grootgrondbezitters. Woeste gronden als stuifzand en heide werden aangekocht en ontgonnen tot landbouwgrond of bos. Nabij Otterlo lagen de kleine landgoederen Peppenburg en Westerrode met uitgestrekte heidevelden, stuifzanden en een enkele vliegden. Rond 1900 lieten de eigenaren de Nederlandsche Heidemaatschappij kleinschalig de heide omvormen naar dennenbos. Een landexploitatie maatschappij beheerde na 1915 beide landgoederen en ontgon het gebied grootschalig voor de aanleg van bos. De huidige wandelbossen van Peppenburg en Westerrode laten de historie nog duidelijk zien.

De bebossing van Peppenburg

Landgoed Peppenburg was 337 hectare groot en bestond uit weilanden, bossen en heidevelden. Aan de noordkant van het landgoed lagen de boerderijen *Peppenburg* en *Welgelegen* tussen de weilanden en akkers. Notaris R. Dinger uit Lunteren bood in 1916 landgoed Peppenburg in een openbare verkoop aan. In een taxatieboekje was het

landgoed nauwkeurig beschreven zoals twintig percelen met weilanden, akkerland, hakhout en dennenbos. Het stuifzand en de heide vormden een groot woest gebied. Het taxatieboekje gaf voor het bos informatie over boomsoorten, aanplantjaar en perceeloppervlakte. De bossen bestonden aan het begin van de twintigste eeuw veelal uit grove den en in onbruik rakend eikenhakhout. Helaas zijn

geen taxatiewaarden vermeld, waardoor de waarde van het landgoed onduidelijk blijft. De *N.V. Land Exploitatie Maatschappij De Bockhorst* kocht landgoed Peppenburg met als doel de woeste gronden te ontginnen voor de aanleg van bos.

Verkoopboekje landgoed Peppenburg door notaris Dinger, 1916 (Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede)

Ir. P.J. van Voorst Vader (1856-1933) had in 1906 landgoed *De Bockhorst* in Spankeren gekocht. Kort daarop werden omliggende bossen aangekocht en zandgron-

den opnieuw bebost. In 1910 richtte hij de N.V. Land Exploitatie Maatschappij De Bockhorst op voor het in productie brengen van woeste gronden. De exploitatiemaatschappij bebost aangekochte gronden, zoals landgoed Peppenburg. Rentmeester H.C. Westerveld van landgoed De Bockhorst had als taak de nieuw verworven eigendommen te inventariseren. Voor Peppenburg en Westerrode zijn door hem bedrijfskaarten opgesteld. Na het overlijden van Van Voorst Vader in 1933 bleef de exploitatiemaatschappij de landgoederen beheren.

Na de aankoop van Peppenburg werden de heidevelden en stuifzanden op het oostelijke landgoeddeel meteen ontgonnen en met grove den bebost. De bedrijfskaart uit 1929 vermeldt vijftien jaar oud dennenbos. Het zuidelijke deel van het landgoed bestond uit hakhoutbosjes, een paar boomkwekerijen en een heideveld met vliegdennen. De boerderijen hadden in het centrale deel hun weilanden, en op de hogere zandgronden stond dennenbos. Verspreid over het landgoed lagen enkele gieriefbosjes voor de lokale boeren. Een nieuwe bedrijfskaart uit 1932 geeft een duidelijk beeld van de tweede periode van bebossing. De hakhoutbosjes op de grens met landgoed Westerrode zijn op spaartelgen gezet en doorgeplant met grove den. Een groot deel van de weilanden is omgevormd naar dennenbos. De veertig jaar oude dennenbossen zijn gekapt voor de oogst van mijnhout en vervolgens opnieuw met dennen ingeplant.

Het afwisselende kleinschalige karakter van het landschap verdween en jonge productiebossen van grove den domineerden. De bossen zijn in een opstandlegger (1953) beschreven als dennenopstanden tussen de twintig en veertig jaar oud. De oudere bossen zijn vlak na de aankoop van het landgoed in 1916 aangeplant door de exploitatiemaatschappij. De jongere bossen zijn in de tweede aanlegronde van de jaren dertig door 'De Bockhorst' aan-

geplant. Slechts enkele bosjes waren ouder dan vijftig jaar; deze dennen waren door de Nederlandsche Heidemaatschappij rond 1898 aangelegd. De opstandlegger beschreef verder dat het laatste eikenhakhout op spaartelgen was gezet en met douglas en Japanse lariks was doorgeplant. Op de betere zandgronden waren douglassen onder een scherm van dennenbomen geplant. De introductie van nieuwe snelgroeïende (uitheemse) boomsoorten moest de houtopbrengsten en de financiële inkomsten vergroten. De kleine heideveldjes waren bebost met grove den, fijnspar en lariks. Maar het grote open heideveld met zandverstuivingen en vliegdennen, grenzend aan Westerrode was behouden gebleven.

De bebossing van Westerrode

Landgoed *Westerrode* grensde aan Peppenburg en was 121 hectare groot. Bij de boerderij Westerrode horende weilanden lagen in het zuidwestelijke deel en de akkers in het noordelijke deel van het landgoed. De overige gronden bestonden uit heidevelden, stuifzand en dennenbos. F.W.H. Reiger uit Stuttgart (Duitsland) bezat landgoed Westerrode als buitenverblijf. Hij had een boswachter aangesteld voor het dagelijkse beheer. Rond de boerderij was het landschap kleinschalig met hakhoutbosjes, weilanden en boomkwekerijen. Het bos bestond uit grove den ouder dan twintig jaar en een groot hakhoutperceel. Reiger gaf in 1914 de Nederlandsche Heidemaatschappij in een Duitstalige brief te kennen dat, vanwege de omstandigheden (Wereldoorlog I), zijn oom P.G. van Harpen Kuijper het landgoedbeheer overnam.

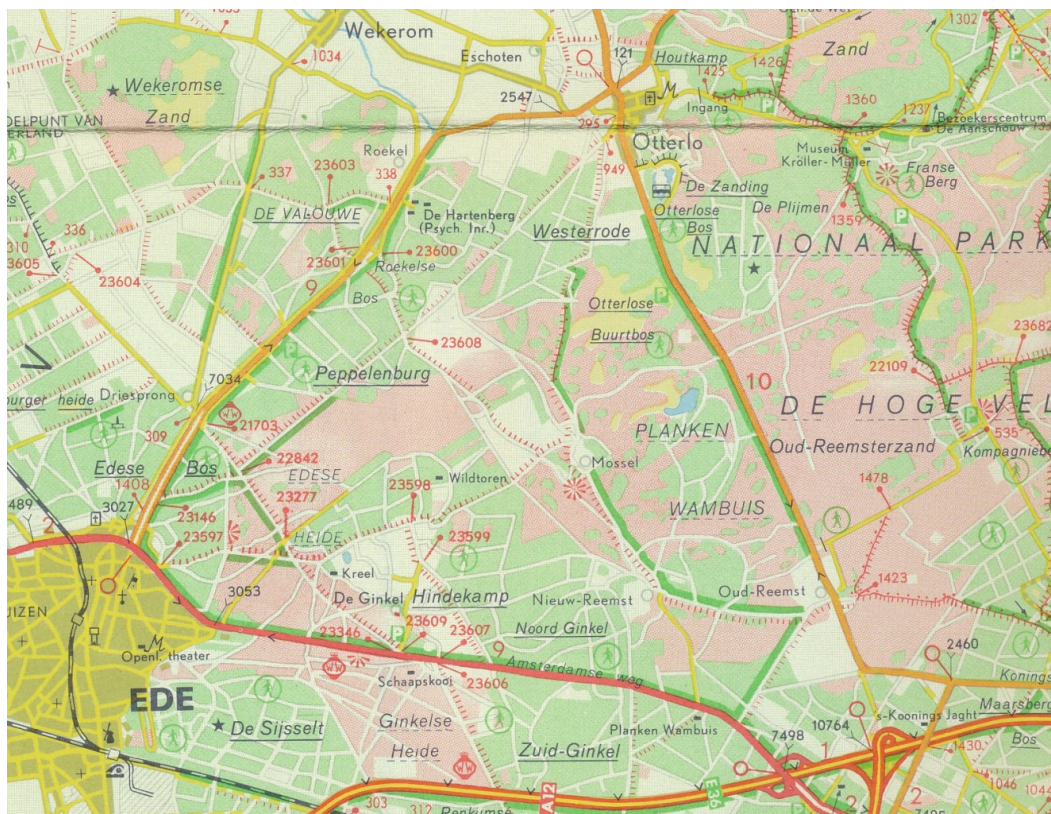
De Nederlandsche Heidemaatschappij legde na 1910 nieuwe dennenbossen aan (heidebebossing) en voerde bemestingsproeven op Westerrode uit. In 1915 waren acht proefvelden aangelegd in 17-jarige dennen op de heide. Met Thomasslakkenmeel werd de zure heidegrond bemest

om de groei van de jonge bomen te bevorderen. Deze proef is tot 1935 gemonitord, maar het Thomasslakkenmeel is niet op grote schaal toegepast.

De Nederlandsche Heidemij berichtte notaris R. Dinger op 17 maart 1921 dat Van Harpen Kuiper landgoed Westerrode wilde verkopen. De notaris maakte een beschrijving van de opstallen en de bossen. De bosbaas (H. van Roekel) van Westerrode werd aanbevolen bij geïnteresseerde kopers. De notaris kwam tot een vraagprijs van *f* 65.100,- (€ 29.100,-). Van Voorst Vader kocht landgoed Westerrode in de openbare verkoop en liet het landgoed beheren door zijn N.V. Land Exploitatie Maatschappij De Bockhorst. Rentmeester De Vries kreeg in 1921 opdracht het aangekochte landgoed te taxeren. In het taxatieboekje is per perceel het grondgebruik, de grondwaarde en de eventuele houtopstand (bos) beschreven. De weilanden, bossen en de direct voor velling

geschikte dennen werden op een waarde van *f* 78.859,37 (€ 35.784,93) geschat.

Op een gedetailleerde bedrijfskaart (1929) van Westerrode had rentmeester H.C. Westerveld de agrarische gronden, bossen en opstallen ingetekend. De oudere dennen waren al voor 1921 op de heide aangeplant als heidebebossing. Op de bedrijfskaart waren nog enkele percelen met vliegdennen, hakhout en loofbos ingetekend. Het laatste eikenhakhout en de heide verdwenen rond 1930, toen de 'De Bockhorst' voor de tweede maal ging bebossen. Rentmeester Westerveld stelde in 1932 een nieuwe bedrijfskaart op, met een beschrijving van het grondgebruik en de bossen. Het oudere dennenbos was tien tot vijftientig jaar oud en door de Nederlandsche Heidemij als heidebebossing aangelegd. De jongere bossen waren door 'De Bockhorst' aangelegd op de laatste heidevelden. Het onrendabel geworden hakhoutbos was zwaar gedund en op-

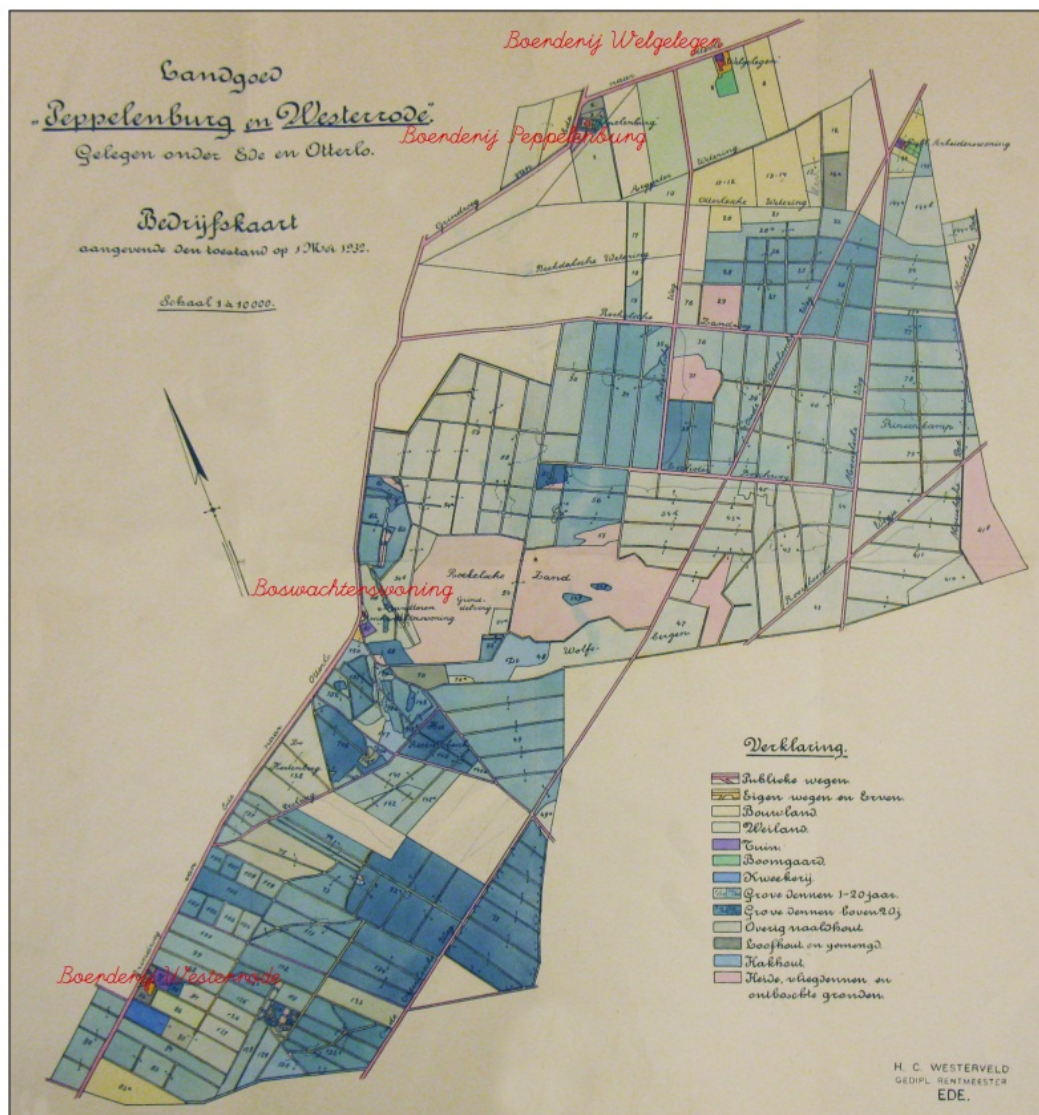
nieuw ingeplant met douglas en lariks. Het grote weiland was eveneens omgevormd naar dennenbos. De opstandlegger (1953) beschrijft nog grotere veranderingen. In het vijftig jaar oude dennenbos (20 hectare) grenzend aan Peppenburg was vier hectare kaalgekap en opnieuw beplant met Corsicaanse den en douglas. Op de betere zandgronden was dennenbos vervangen door douglas, Japanse lariks en sitkaspar. Op de armste zandgronden waren juist acacia en Amerikaanse eik in het dennenbos uitgezaaid. Beide omvor-

mingen moesten de rentabiliteit van het bos in de toekomst vergroten. Alleen de oudste dennenbossen bleven behouden voor de oogst van zaaghout.

Bedrijfskaart landgoed Peppenburg en Westerrode door rentmeester H.C. Westerveld (1932) in het Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.

De N.V. Land Exploitatie Maatschappij De Bockhorst heeft in de jaren vijftig van de vorige eeuw Peppenburg en Westerrode verkocht. Beide landgoederen kwamen in bezit van de heer Schlimmer van

10

landgoed Valouwe. Grenzend aan Peppenburg, oostelijk van de grindweg Ede-Otterlo, kocht Schlimmer al eerder achtien hectare van het Roekelse bos. Het eigendom bestond uit dertien hectare grove dennenbos en enkele percelen heide en eikenhakhout. Van de dennen was twee hectare kapbaar als stuthout voor de mijnen, de overige dennen waren rond de dertig jaar. De waarde werd geschat op f 9.469,- (€ 4.296, 85). Het eigendom van Schlimmer stond ook wel bekend onder de naam landgoed Roekel. De gemeente Ede kocht op 3 maart 1960 het Roekelse bos, Peppenburg en Westerrode en liet het Gemeentelijk Bosbedrijf de bossen beheren.

Bronnen

- Dinger, R. „Openbare Verkoop van het landgoed Peppenburg te Otterlo, gemeente Ede”. Ede: drukkerij J. Frouws, 1916. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.
- Dinger, R. „Correspondentie notaris Dinger met dhr. P.G. van Harpen Kuiper en de Nederlandsche Heidemaatschappij”. Ede, 04 juni 1921. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.
- Elzebroek A.T.G. & W.L. van Voorst Vader. „De bewogen geschiedenis van het landgoed De Bockhorst”. In *Ambt en Heerlijkheid* (57), Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal nr. 171, 2011.
- N.V. Land Exploitatie Maatschappij De Bockhorst. „Peppenburg en Westerrode”.

-s-Gravenhage, 1953. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.

- Reiger, F.W.H. „Brief aan de Nederlandse Heidemaatschappij en aan dhr. P.G. van Harpen Kuiper”. Stuttgart, 06 oktober 1914. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.
- Vries, Rentmeester de. „Taxatie Westerrode.” Ede, 1921. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.
- Westerveld, H.C. „Landgoed Peppenburg en Westerrode.” *Bedrijfskaart aangevende den toestand op 1 augustus 1929*. Ede, 1929. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.
- Westerveld, H.C. „Grootte berekening percelen Westerrode, overzichtskaart en correspondentie aan Nederlandse Heidemaatschappij.” Ede, 27 oktober 1933. Archief Gemeentelijk Bosbedrijf Ede.

11

Rectificatie:

Honderd jaar Scouting in Ede

De foto van Prins Hendrik op pagina 18 is niet gemaakt in 1927, maar in 1918 bij de opening van het Johanniter ziekenhuis in Bennekom.

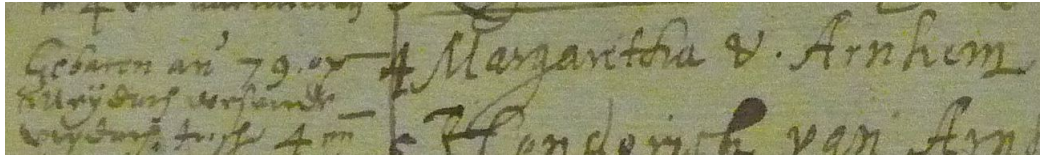
De foto op pagina 23 van het gebouw HOGAN is niet van Scouting Bennekom, maar een Ansichtkaart uitgegeven door de Bennekomse boekhandel A. van Slooten.

MARGARETHA VAN ARNHEM

Een onbekende ongehuwde dochter tot Kernhem

Jaap Arnold

Margaretha van Arnhem werd geboren in mei 1579. De datum is niet exact vast te stellen¹. Zij was het vierde kind van Carel van Arnhem heer van Kernhem, en zijn echtgenote Agnes van Stepraedt dochter tot Doddendael.

Aantekening uit het familieboek van Carel van Arnhem over de geboorte van dochter Margaritha

12

Totaal kregen zij negen kinderen. De moeder overleed tijdens de geboorte van haar negende kind, evenals de baby. Na dit overlijden waren er nog vijf van de negen kinderen in leven. Het was in die tijd gebruikelijk dat jongedames uit de ridderschap een opvoeding kregen die er op gericht was dat zij het complexe huis-

houden van hun toekomstige adellijke echtgenoot zouden kunnen besturen. Zonodig moest ze ook de landgoedkant kunnen doen als er weer eens oorlog was². Over de opvoeding van Margaretha is niets bekend. Vroeger of later zou het tot een huwelijk moeten komen binnen de eigen stand. Dus dat is een kwestie van

onderhouden en leggen van relaties. Er moet genetwerkt worden.

De vader Carel had kennelijk dat netwerk, want in het archief Kernhem³ bevinden

zich tegen de honderd brieven aan hem gericht, afkomstig van circa 30 afzenders over de hele Veluwe, Betuwe en het rijk van Nijmegen. Zo is er een brief van Margaretha thoe Boecoop, wonend op Harsseloo, uit 1599 waarin zij haar 'Liev Oohm' uitnodigt voor een samenzijn met 'frunden' ter gelegenheid van haar verloving of huwelijk. En passant worden ook de neef en nichten uitgenodigd. Een mogelijkheid voor de twintigjarige Margaretha om zich te presenteren in een gezelschap met mogelijke huwelijkskandidaten.

In de periode 1550 -1625 was het *album amicorum* erg populair bij de adellijke jeugd. Het mannenalbum was meer gericht op het verzamelen van inscripties van zo belangrijk mogelijke mensen. Bij de dames zie je dat men zich richt op het

¹ W. Wijnands van Resandt, de Nederlandsche Leeuw 1996 p.27, vermeldt als geboortedatum 1 Mei 1579. In afbeelding 1, de authentieke aantekening van de vader (afb. 9), staat in de eerste regel 'Geboren an' 79 op' daarna volgt een 4 die slaat op het 4^e kind. Op de regel daaronder zou ' X(of XII) Maij Sunt Serfatius' kunnen staan. De geboortedata van de andere kinderen zijn goed leesbaar en komen wel overeen met de door Wijnands genoemde data. Hieronder is te zien hoe Carel een 1 schrijft. Al met al is 10 mei 1579 de meest waarschijnlijke geboortedatum

² Zie b.v. Luc van Panhuysen, *Rampjaar 1672*

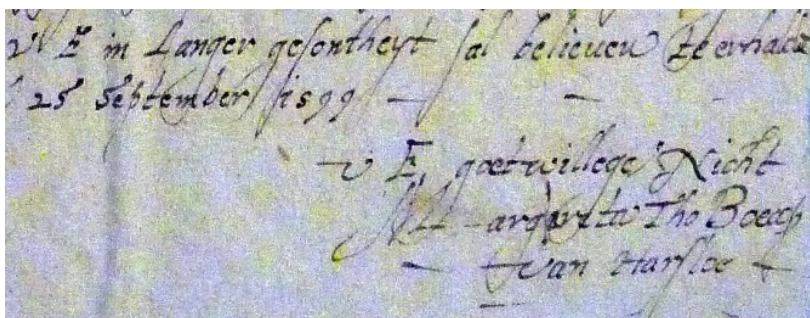
³ Gelders Archief toegang 0614, inv.nr. 738

verzamelen van inscripties van mensen vrienden en relaties uit eigen kring. De vrouwenalbums geven een interessante inkijk in de adellijke netwerken van die tijd. We zien dat Margaretha drie keer (in 1598 en 2x in 1602) schrijft in het album van haar nicht Walraven van Stepraed⁴. Haar handschrift is onberispelijk en de inhoud van de opdrachten is stichtelijk of vermanend. Walraven woonde op de Doddendaal bij Nijmegen. De reis had niet alleen ten doel een gezellig familiebezoek, maar terwijl de gedichten geschreven werden kon worden afgetast wat de relationele mogelijkheden waren. Bovendien liet men door te schrijven iets van zichzelf zien. Ook het album⁵ van Mechteld van Gelder werd door Margaretha tweemaal met een gedicht vereerd. Een daarvan wijkt af van haar gebruikelijke stijl. Het is een Frans chanson van 4 coupletten.

trouwt later met Henrica van Arnhem (rechts onder). De zussen hebben een opmerkelijk mooi handschrift. Dit geldt ook voor de zussen Anna en Margaretha toe Boecop van Harsloe, zoals blijkt uit hun brieven aan oom Carel (zie afb. hierboven).

De oudste zus Catharina (links onder) kom je nog vaker tegen in verschillende albums. Zij trouwde in 1605 met Johan van Renesse, een Utrechts edelman. Ook deze reist met Catharina naar Doddendaal en schrijft in 1605 een korte opdracht in Walraven's album. Links in het midden zien we een tekst van hun broer Zeger van Arnhem: *Nox et amor vinumque nihile moderabile suadent* vrij vertaald: van de nacht de liefde en de wijn kan men geen matigheid verwachten. Naast Zeger van Arnhem en Lubbert van Torck komen nog minstens drie andere heren met een tekst voor op deze bladzijde.

13

Fragment van brief van Margaretha thoe Boecoop

In het album van Walraven van Stepraed hebben alle vier dochters van Carel van Arnhem op de hoekpunten (afb. op volgende pagina) van bladzijde 151 een korte opdracht geschreven. Links boven zien we de tekst van Margaretha. Rechts boven onder Anna van Arnhem staat heel dun geschreven Lubbert van Torck. Deze

In 1601 had de vader Carel een carrièrestap gemaakt. Hij werd benoemd tot raad extraordinaris van het hof van Gelre. Na het huwelijk van haar oudste zus

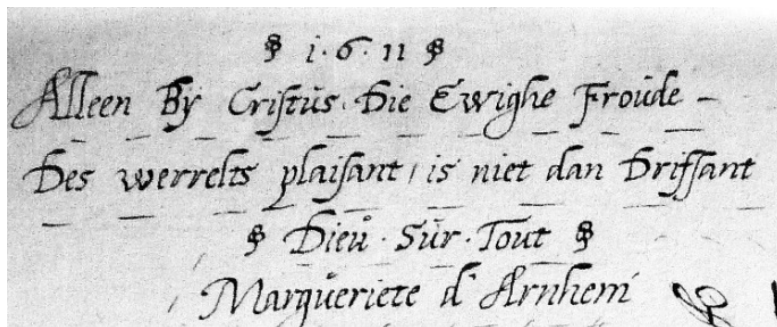
in 1605 is Margaretha, omdat haar moeder al in 1586 overleden is, oudste vrouwe op Kernhem. In dat soort situaties ziet men wel dat een dochter dan een regerende rol gaat vervullen, maar dat wordt zelden gedocumenteerd. Tot ver in de 16^e eeuw stond voor ongehuwde dochters nog de weg naar het klooster⁶ open. Voor Margaretha, geboren in 1579, was dit niet meer mogelijk.

⁴ Idem 0508-412

⁵ Idem 0439-2119

⁶ Zie publicatie bij de tentoonstelling 'Verborgen Leven' over het Agnietenklooster te Arnhem 2011 p 53-55 ISBN 9789491226045

De jongere zus Henrica van Arnhem heeft zelf een album amicorum gehad (archief Twickel). Margaretha komt ook in dat album voor (1611) (afb. 4). Henrica trouwt in 1613 met de eerder genoemde Lubbert

Torck, maar zij overleeft helaas de bevaling van haar eerste kind in 1614 niet.

De vierde dochter Anna schrijft eveneens in diverse albums. Het lijkt dat zij na het huwelijk van haar oudste zus mee is gegaan richting Utrecht. In de familiebijbel⁷ van Renesse wordt haar overlijden vermeld en dat zij in Ede begraven is.

14

Na een lang leven overlijdt Carel in 1621. Hij wordt naast zijn vrouw Agnes begraven in een monumentaal familiegraf in de Edese kerk.

Het testament⁸ bestaat uit twee delen. Het eerste deel is ondertekend door schout Celemann van Ommeren en de neven Van Arnhem, die belangrijke posten in Gelderland vervulden. Het tweede deel dat vermoedelijk details regelt, is ondertekend door de zoon Zeger, de dochter Catharina van Arnhem en haar echtgenoot Johan van Renesse. Margaretha ondertekent ook en daarbij tekent Reiner die Jeger, vermoedelijk een zoon van Assueer die Jeger die op Hoeckelem woonde. In Carel's brievencollectie⁹ zijn twee brieven van Assueer bewaard gebleven. Hierna vernemen we niets meer van deze familie.

⁷ J.D. Wagner in de Nederlandsche Leeuw 1912, 3 Maart, 308-309 De bewuste van Maerlant-bijbel bevindt zich nu in het museum Meermannno Westrenianum. De Van Renesse aantekeningen zijn op de website te zien

⁸ Gelders archief 0614-740

⁹ Gelders archief 0614-738

Uit het album amicorum van Henrica van Arnhem

Na de dood van Carel wordt hij opgevolgd door de zijn enige zoon Zeger, de broer van Margaretha. Vanaf die tijd wordt het rekeningenboek van Carel minder uitgebreid bijgehouden. De eigenaar van het handschrift is onduidelijk. Waar de familie verbleef in 1624 toen Ede en Kernhem door Spaanse troepen onder leiding van de graaf Hendrick van den Berch werden overvallen, is niet duidelijk. Bij gevechten op de Veluwe circa 1585 verbleef Carel tijdelijk in de vesting Wageningen¹⁰. Zeger en zijn zus kunnen in dit geval ook de wijk hebben genomen in deze sterke vesting.

In 1627 wijzigen de verhoudingen op Kernhem zich aanzienlijk. Zeger trouwt met Margaretha van Wijhe dochter tot Echtheld.

Na 41 jaar was er op Kernhem weer een vrouwe van een heer van Kernhem. Dit bracht een interessante ontwikkeling opgang. Uit een copie-codiciel¹¹ uit 1639 blijkt dat joffrouw Margaretha van Arnhem (nog steeds ongehuwd) in dat jaar in Amersfoort aan de Muurhuizen woonde, en een testament liet opstellen door nota-

¹⁰ De meeste brieven in 0614-738 zijn geadresseerd naar Kernhem echter in de periode 1585-1587 komt alleen een adressering naar Wageningen voor

¹¹ Provinciaal archief Zwolle Archief huis Almelo 0216-193

ris van Inghen. Dit wordt bevestigd door het gerechtelijk protocol¹² van de transport in 1629 van een huis aan de Muurhuizen in Amersfoort naar Margaretha van Arnhem. Zij deed dat zelfstandig als ongehuwde vrouw en voorzover dat uit de tekst op te maken is zonder tussenkomst van een mannelijk familielid of momber. In het contract worden de burens vermeld en op die manier zou het mogelijk geweest zijn te reconstrueren waar het huis lag. Door een gelukkig toeval bleek uit een recent gepubliceerd boek¹³ over een deel van de Muurhuizen dat Margaretha het huis naast het notarishuisje bezat (nu Muurhuizen 111-113).

Muurhuizen 111-113, Amersfoort

In 1629 krijgen Zeger en zijn vrouw een dochter, die ook weer Margaretha wordt genoemd. Helaas overlijdt de moeder enkele weken na de geboorte, zoals Jacob van Wassenaer, zoon van Agnes van Renesse, dochter van Catharina van Arnhem dochter van Carel van Arnhem in het copieboek¹⁴ afkomstig van overgrootvader

¹² Gerechtelijke protocollen Amersfoort AE 436-16

¹³ Sandra Siemers-den Dulk Amersfoortse Muurhuizen p. 93 ISBN 978-90-6868-574-9

¹⁴ Gelders archief 0614-741

Carel noteert. De exacte datum en begraafplaats zijn onbekend.

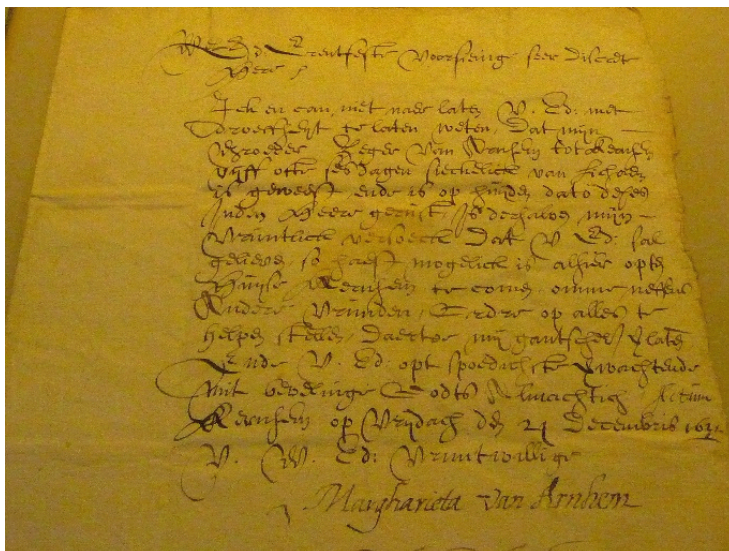
Misschien is zus Margaretha weduwnaar Zeger vanuit Amersfoort komen helpen. In ieder geval was zij terug op Kernhem, toen Zeger in december 1632 zelf overleed. Er werden door haar ondertekende overlijdensbriefjes verstuurd¹⁵. In een eerste briefje (afbeelding volgende pagina) wordt door haar gemeld dat: *'myn Broeder Zeger van Arnhem tot Kernhem vyff offe ses dagen siecklick van Lichaem is geweest ende is op huyden dato deses in den Here gerust.'* In een tweede briefje (d.d. 26 december oude stijl) lezen we: *'Ende wy in affwesen van die Heer van Schoonauwen veroorsaackt door syne Welded. Hogen olderdoms ende lichaemsswackheyt met advys van eenige aenwesende vrunden alhier, aengestembt hebbenden den 6^e Januari 1633 olden styll het lichaam volgens Christelyke ordre ter aerden te besteden, so is hier mit ons vruntlick versoeck vanwege de onmundige kints om op Saterdachs den vijffden Januari op ten huysse Kernhem te willen erschyne'.*

15

In de bovenstaande afbeelding zien we weer de kenmerkende handtekening van Margaretha, even sierlijk en krachtig als twintig jaar eerder. Zelf geeft ze er nu kennelijk de voorkeur aan als Margharjeta door het leven te gaan. Maar eerder komen we Marguerite en Margarete tegen. Haar vader noemt haar echter Margaritha. Uit de briefjes komt naar voren dat zij het initiatief neemt, overleg pleegt met bekenden, waarbij voor alles rekening gehouden moet worden met het jonge kind van Zeger. Dit *kint* is de erfgename van het goed Kernhem met al zijn toebehoren en mobilia Vanaf dit moment zijn er

¹⁵ Nationaal Archief Den Haag, Archief van Wassenaer van Duivenvoorde no. 2571

voortdurend aanwijzingen dat Margaretha de gehele zorg voor de kleine erfgename op zich neemt. In de inventaris¹⁶ van het sterfhuys (bedoeld is Kernhem als sterfhuys van de moeder en later de vader van het kint Margaretha), opgesteld door rentmeester Philips Willemsen op 7 mei 1645 zien we de volgende interessante ontwikkeling:

16

'Anno Margaritha van Arnhem kondigt overlijden en begrafenis van haar broer Zeger aan

Anno 1633 opten 22 April heeft joffrouw Margrieta van Arnhem uit het coffer voor het kijnt gehaald 4 huiven met kleijne kantgens 4 bijntgens voor t hoofd met kleijne kantgens etc. Het kijnt wordt een jonge dame want in september 1640 wordt aan mijn joffrouw van Kernhem neusdoecken scortedoecken hemden huiven en halsdoecken gedaan. Begin 1642 brengt mijn heer van Opdam onderlobben schorteldoecken neusdoecken etc mee voor de joffrouw van Kernhem, die ook nog twee linnen bovenkleden voor de de

nacht krijgt. In 1643 krijgt ze het nachtgewaad van wit linnen dat met goud en zijde is geborduurd. Verder krijgt mijn Joffrouw van Kenhem nog 6 hemden afkomstig van haer weled. Moeder zaliger.' Mijn Joffrouw tot Kernhem is dus de dochter van een moeder die is overleden. Zo wordt indirect bevestigd dat het om de jonge Margaretha gaat. De erfgename

komt voor als 'kijnt de joffrouw van of toe Kernhem' en na het huwelijk in 1644 met Zeger van Rechteren heer van Almelo als die vrouw van Almelo of kortweg Mevrouw.

Maar moeije(tante) Margaretha doet meer dan alleen kleden en voeden. Ze voedt ook op. Uit de lidmaatlijsten¹⁷ blijkt dat op 16 april 1636 binnenkomt Magdalena de Mares, maistrisse van t kindt tot

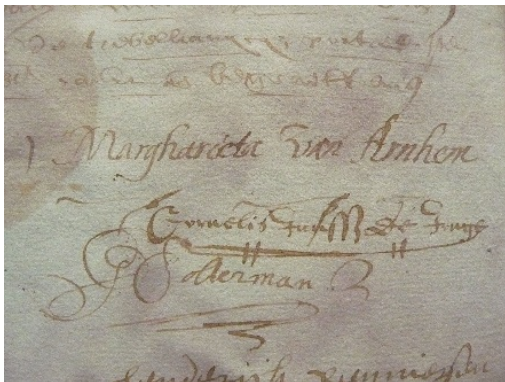
Jofr. Van Arnhem. Twee jaar later komt Joanna la Vole binnen als *matresse tot Joffr. Van Arnhem*. Deze wordt later ook in het testament van Joffr. Van Arnhem(= de tante Margaretha) bedacht. Vermoedelijk is het in haar kinderjaren net zo gegaan. Voor de meisjes kwam er een onderwijzeres aan huis. Die leerde hen schrijven en de Franse taal, zoals uit de alba amicorum blijkt.

In 1639 overlijdt de eerder genoemde oudste zus Catharina. Rond die tijd laat Margaretha door notaris Johan van Ingen

¹⁶ Provinciaal archief Zwolle Archief huis Almelo 0216-193. Transscriptie Henk Jochumsen te Ede.

¹⁷ Ned. Herv. Kerk BNR 167 Inv 73 informatie afkomstig van mw. Janna Kloosterman te Amersfoort

een testament¹⁸ opstellen, zoals reeds gemeld. Haar jonge nichtje Margaretha wordt tot haar universele erfgename benoemd. Aan de verdere vererving na de dood van de jonge Margaretha wordt een beperking verbonden. Als er geen kinderen uit een wettig huwelijk zijn, dient alles wat zij van haar tante heeft geërfd overgedragen te worden aan haar verre nicht Hendrina van Arnhem tot Nederhagen (bij Velp). Verder geeft zij te kennen

dat zij begraven wil worden bij haar ouders in Ede. Ze legateert de onderwijzeres joffrouw Lavole met 2 maal 50 gulden en diverse kledingstukken. De dienstmaagd die ten tijde van het overlijden bij haar zal wonen, wordt bedacht met 12 gulden, een *goet roucleeft* en enkele kledingstukken. Verder worden de armen in Amersfoort en op Kernhem bedacht met 50 en de kerk te Ede met 100 gulden. Tenslotte laat ze aan Lubbert van Arnhem¹⁹ broeder van de schout van Rheden en zijn kinderen elk 100 gulden na .

¹⁸ Een kopie van de wilsbeschikking werd in het rijksarchief Zwolle gevonden 0216-193 en 194. Getranscribeerd door Henk Jochumsen te Ede. Het origineel in het notariaatsboek van notaris Van Inghen en daar ook met haar karakteristieke handschrift ondertekend (afb,7) Archief Eemland (At002a004 folio 531 V en 532V).

¹⁹ Carel van Arnhem vader van Margaretha had een bastaardzoon Sicamber van Arnhem die schout van Rheden werd

Handtekening onder testament

Een ondubbelzinnige vermelding van haar overlijdensdatum is er niet. Jacob van Wassenaer meldt in 1666 dat deze datum onbekend is.¹³

In April 1651 wisselt het notarishuisje aan de Muurhuizen te Amersfoort van eigenaar. In het rechtbankprotocol (zie afbeelding) van deze transactie staat als eigenaar van het belendend pand vermeld 'erfgenamen van..... Margaretha van Arnhem. 'Erfgenamen van' is doorgestreept maar Margaretha van Arnhem is blijven staan en tussen de regels erboven en onder is bijgeschreven *vrouwe en van Almelo*. Kennelijk was het testament tot uitvoering gekomen.

In de inventaris van Kernhem opgemaakt op 7 Mei 1645 komt joffrouw Margaretha van Arnhem drie keer voor. In geen van die gevallen wordt bij de schenking of aankoop uit de inventaris een datum genoemd. De overdracht van goederen kan ook veel eerder gebeurd zijn dan het moment waarop de inventaris werd opgesteld, waarbij door de rentmeester Philips Willemsen genoteerd is wat zij ontving of wat haar wens was.

In mappen van het rijksarchief Zwolle komen we de beste aanwijzing over haar overlijden tegen²⁰. Er is een aanvulling op het codiciel uit 1639. Deze aanvulling is door dominee Godefridus de Pauw op aanwijzing van Margaretha in bijzijn van de jonge joffrouw tot Kernhem en mejoffrouw Lavole op papier gezet. Dit gebeurde op 4 oktober 1641 In een op 10 oktober 1641 gedateerde toelichting schrijft notaris Van Ingen dat hij de wil van joffrouw van Arnhem genoteerd heeft op basis van een oorspronkelijk stuk op-

²⁰ Deze aanvulling komt met opschrift Copie alleen voor in de map 0216-193 van het Zwols archief, maar niet in het notariaatsboek van notaris Van Inghen in het archief Eemland te Amersfoort

gesteld door dominee de Pauw. Hieruit wordt duidelijk dat Margaretha van Arnhem, vierde kind van Carel van Arnhem en Agnes van Stepraedt tussen 4 en 10 oktober 1641 in Amersfoort is overleden. Haar naam komt niet voor in de Amersfoortse begrafenisboeken. Hoogst waarschijnlijk is ze in overeenstemming met haar laatste wil bijgezet in het grote graf van haar ouders in de oude kerk te Ede.

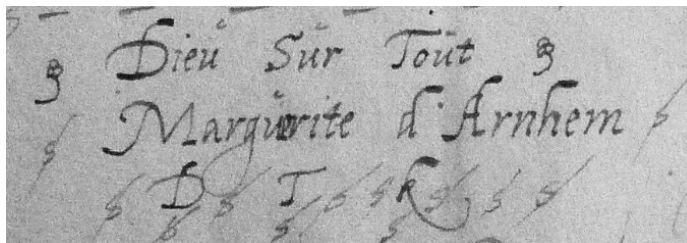
De publicatie 'Hier rust niemand' geeft hier helaas geen uitsluitsel over.

Het kind dat door haar werd opgevoed, trouwde in 1644 met Zeger van Rechteren heer van Almelo. De huwelijksakte²¹ vermeldt dat het goed Kernhem en toebehoren terug gaat naar de dichtstbijzijnde erfgenaam uit de familie van Arnhem (eerst mannelijk en daarna vrouwelijk) als zij kinderloos zou overlijden. Op 7 Juli 1651 overlijdt zij zonder nakomelingen aan een 'subietelijke kranckheit'. Na veel gesteggel erft Agnes van Renesse Kernhem. Zij is de enige dochter van Catharina van Arnhem, tante van de jonge Margaretha. Agnes is gehuwd met Jacob van Wassenaer van Obdam en zo komt Kernhem vanaf circa 1655 tot 1851 in handen van het geslacht Van Wassenaer van Obdam.

Omdat de jonge Margaretha kinderloos overleed wordt de beperkende clause van kracht en erft haar verre nicht Hendrina het huis van de oude Margaretha aan de Muurhuizen te Amersfoort. Dit wordt in 1655 door Alexander van Spaen verkocht namens zijn vrouw Hendrina van Arnhem tot Nederhagen.

Margaretha heeft als ongehuwde vrouw in een door mannen gedomineerde samenleving een opmerkelijk zelfstandig bestaan geleid. Waar nodig ontplooit ze in het belang van de familie initiatieven. Als

haar broer trouwt, gaat ze weg van Kernhem en koopt een huis in Amersfoort. Als hij overlijdt, regelt ze de begrafenis en neemt de zorg voor het kind van haar broer, de erfgename van Kernhem, op zich. Het kind gaat mee naar Amersfoort, waar zij er voor zorgt dat het onderwijs ontvangt, opgeleid wordt en een goede start kan maken.

*Bijna vergeten, maar zeer opmerkelijk.
Haar motto spreekt boekdelen*

Edenaren aan het woord

De VOE-werkgroep 'Edenaren' wil mensen die Edenaar zijn of lang in Ede wonen, interviewen en daarover verslag te doen in De Zandloper. Voor deze werkgroep zoeken wij enthousiaste leden die hieraan willen meewerken. De werkgroep bedenkt welke mensen geïnterviewd zouden kunnen worden, om dan, minimaal met z'n tweeën, een interview af te nemen en hierover een stukje te schrijven. Voor meer informatie: Hans van Bemmelen, 0318-637754.

²¹ Rijksarchief Zwolle 0216-192

HET ARCHIEF VAN DE BUURT EDE-VELDHUIZEN

Buurtspraak september 2013

T. van 't Veld

Tijdens de Buurtspraak van de Buurt Ede-Veldhuizen, gehouden op 19 september 2013, werd door mij een "Proclamatie" uitgesproken, in de vorm van een gedicht. De redactie van *De Zandloper* vroeg mij om een korte toelichting bij dit gedicht. Bovengenoemde Buurt bezit een kostbaar archief, dat in bewaring is gegeven bij het Gemeentearchief te Ede.

Ds. Teun van 't Veld in zijn element

Het oudste archiefstuk begint met het jaartal 1598. Dit archief – in de jaren 1949 en 1961 keurig op orde gebracht door oud-gemeentearchivaris Das – was deze 'goede orde' langzaam maar zeker verlo-

ren. Het was daardoor nauwelijks meer toegankelijk voor onderzoek.

De Buurtrichter (in vroeger eeuwen de grote baas van de buurt) kon het niet langer aanzien. Hij vroeg advies van de huidige gemeentearchivaris, Peter van Beek. Deze verwees hem naar mij. Zo kon het gebeuren, dat ik als vrijwillig-medewerker van het gemeentearchief gedurende elf maanden elke vrijdagochtend bezig was de orde in het Buurtarchief te herstellen.

Het eindresultaat was een prachtig uitgevoerde *Inventaris*. Een boekje, waarin alle archiefstukken zodanig omschreven staan, dat ze voor een onderzoeker gemakkelijk te vinden zijn. Deze *Inventaris* is op de Buurtspraak door mij aangeboden aan de Buurtrichter, Geen Broere.

Ik koos daarvoor de vorm van een wat ludiek gedicht, met veel ouderwetse woorden en uitdrukkingen. Een PROCLAMATIE, waarin de Buurtrichter wordt voorgesteld als een machtig heer, een soort landjonker. Van hem ben ik een nederige onderdaan, die echter voor 'al den volcke' (= heel de Buurt) een geweldige boodschap heeft. Deze luidt:

Nu het archief van de Buurt weer op orde is, nu breken nieuwe tijden aan! Maar mensen, doe nu ook wat met dit kostbaar bezit.

PROCLAMATIE:

Den volcke worde kond gedaan

Ik wend mij tot de Richter ener wijdvermaarde Buurt,
Geduchte Heer, uw lijden heeft, eilaas, te lang geduurd.
De studie der historie van uw buurtschap is U lief,

maar ach, uw Buurt had geen op orde zijnd' archief.

Gij geeft er telkenkere aandacht aan in uw bestuur,
toogt zelf op onderzoek, tot ver in 't nachtelijk uur.

Gij hebt er, hoog te paard, veel reizen voor gemaakt,
met vuur het woord gevoerd, want Gij zijt welbespraakt.

20

Buurtrichter Geen Broere tijdens het uitspreken van zijn dankwoorden

Ten einde raad kwaamt
Gij bij onze Peter, archivaris,
beschermheer van elk document dat oud,
uniek en waar is.

Hij wees u op een slechte (dat is eenvoudig) man,
die u, zei hij, in uwen nood wellicht wat helpen kan.

Die man was ik, Heer Richter, ik, uw onderdaan.

Ik durfde uw verzoek daarom niet stoutelijk weerstaan.

Dies toog ik aan het werk, zowaar een maand of elf.

Zo wrochtte ik iets moois (al zeg ik 't nu maar zelf).

Thans meld ik met gepaste trots, in naam des archivaris:

'Op huysden is 't volbracht! Zie hier de INVENTARIS!'

Een leerzame en lange lijst van al onz' inventarisstukken.

Als Gij van ijver blaakt, zal zekerlijk uw studie lukken.

Nu onze eens zo rijke Buurt zo arm werd als de mieren

- zodat, van alle glans en glorie een klein en armentieren

perceeltje bos ons overbleef - nu beweer ik niet te veel:

Ons waardevol archief is nog ons enig kroonjuweel!

Al den volcke, hoort! Door mij wordt heden kond gedaan:

Nu breken voor goedwillenden gans nieuwe tijden aan!

Nu het archief der Buurt op goede orde is gebracht,
wordt schielijk ieder uwer in de studiezaal verwacht.

Edoch... u allen hier aanwezig worde ook verkondigd,

dat wie zich nu nog aan ons fraai archief bezondigt

door slordigheid, hem wordt een zware straffe opgelegd:

hem wordt voorgoed de toegang tot de Buurt ontzegd.

Geen Broere, achtbaar Richter dezer zeer vermaarde Buurt.

groot-archivaris Peter, alom bekend, heeft mij gestuurd.

Deez' INVENTARIS mag ik U gans plechtelijk offeren.

Welk' hoge eer! Geen uitvlucht meer, maar dagelijks studeren!

En... op deze oude Buurt eens *cum laude* promoveren!

HOE EEN SCHEUTER ‘PROMOTIE’ MAAKTE

Jan Kijlstra

Buurschappen, veelal als *buurt* betiteld, waren in vroeger tijden grotendeels zelfstandig. Een buurschap bestond uit *geërfden*, bezitters van een erf. Er wordt wel gedacht dat dit betekende dat er dan sprake was van een boerderij, maar dat is onjuist. Wie in een buurschap (een zekere hoeveelheid) grond bezat was geërfde. Daarbij speelde het geen rol wat hij met zijn erf, zijn grond deed. Vaak was het wel zo dat er een boerderij op die grond stond. Waardoor een geërfde vaak synoniem werd met *boer*. Ten onrechte dus.

De geërfden in een buurschap kozen, op een *buurspraak* (niet ‘buurtspraak’) uit hun midden een aantal *buurmeesters*, en daaruit een *buurrichter*, een voorzitter. En er werden ook *scheuters* en *schrijvers* aangesteld. In tegenstelling tot de buurmeesters en de buurrichter hoefden deze ‘werknemers’ niet tevens geërfden te zijn.

Vanouds was er een hele nauwe band tussen een buurschap en de lokale kerk. Bestuurders van de kerk (de kerkvoogdij) en van de buurschap waren veelal dezelfde personen. En het was dan ook gebruikelijk dat buurspraken, na afloop van de kerkdienst, in de kerk werden gehouden, op het koor. De geërfden waren dan immers toch al, voor de kerkdienst, bij elkaar. En op zondag was er tijd, het werk stond dan op een zo laag mogelijk pitje.

Een voorbeeld van de band tussen kerk en buurschap vinden we in het archief van de Nederlands Hervormde Kerk te Ede, te vinden in het Edese gemeentearchief.

Op 26 juli 1851 vergadert het College van Kerkvoogden, de Kerkvoogdij.

De kerk bezit veel onroerende goederen, en die brengen geld op. Een toentertijd belangrijke bron van inkomsten was het hakhout. Maar dat vormde ook een punt van zorg. Kennelijk is op genoemde vergadering ook het hakhout van de kerk besproken. Daarover is genotuleerd: *‘De vergadering besluit de Houtgewassen nauwkeurig te inspecteren, en daaraan die verbeteringen te doen bewerkstelligen, welke dienstig zullen worden bevonden.’*

SCHEUTER, Middelnederlands scoter. Persoon die belast is met het schutten van loslopend vee en vervolgens ook met andere opzichterswerkzaamheden, inzonderheid in een mark. De Holtrichters hadden tot hun hulp een boswaarder of boswachter, de latere Scheuter; deze hield op alle overtredingen toezicht, bijvoorbeeld als schapen in het bos kwamen zonder dat er verlof was gegeven. Hij moest voor het bezit waken en de houtdelingen bewerkstelligen. [WNT]

Nu was het zo dat de scheuter toezicht hield op de bezittingen van de buurschap. Maar niet op die van de Kerk. Want daar had de buurschap niets over te zeggen. Ook de Kerk was baas op eigen erf.

Het is zeer wel denkbaar dat er gezocht werd naar mogelijkheden om ook op de Kerkelijke bezittingen toezicht te laten uitoefenen. Want in hakhoutpercelen werd nogal eens illegaal gekapt.

De oplossing werd gevonden. We lezen daarover: *‘Voorts om als buitengewoon Veldwachter voor de Kerkelijke Eigendommen aan te stellen Maas van Velthuizen, wonende te Ede, in die betrekking reeds werkzaam voor de buurt van Ede en Velthuizen werkzaam op een Traktement van f. 10,-- 's jaars, terwijl de President verzocht wordt het nodige in het werk te*

stellen dat hij als zodanig worden beëdigd.'

Die president was de voorzitter van het college van Kerkvoogden, de President-Kerkvoogd.

En dat beëdigen was van belang, omdat Maas van Velthuizen dan ook, zo nodig, proces-verbaal kon opmaken en boetes niet alleen kon opleggen, maar de betaling ook kon afdwingen. Door de beëdiging werd hij 'wettig gezag', gezag dat boven zijn gezag als scheuter uitging.

Dat gezag als scheuter had hij van ouds, op basis van gewoonterecht, waar het de gemeenschappelijke eigendommen van de buurschap betrof. Zonder beëdiging. Maar hij kreeg dat gezag nu ook over de particuliere bezittingen van de kerk. En daar was beëdiging door een hogere autoriteit dan de buurschap voor nodig. Deze beëdiging vond plaats door de Kantonrechter.

22

We zien hier mijns inziens goed hoe het oude gewoonterecht (dat beïnvloed is door het Romeinse recht) samenkomt met de door Napoleon ingevoerde wetgeving (die ook teruggrijpt op het Romeinse recht). Zo is de cirkel weer rond.

De viering van 100 jaar koninkrijk in 1913

Groep XIII:
w.o. Willem
Frederik
vertolkt
door Jhr. Dr.
J.M. Gevers
Leuven.
Fotocollec-
tie Gemeen-
tearchief
Ede nr.
GA14503

DE IDENTITEIT VAN HENDRIK PELGRUM

Gerard en Erna Reuzel

Als verwoede genealogen zijn wij geabonneerd op diverse genealogische tijdschriften. Maar helaas voor u niet op De Zandloper van de Vereniging Oud Ede. Je kunt nu eenmaal niet op alle genealogische tijdschriften geabonneerd zijn en bovendien hebben wij geen voorouders in Ede. Wel hebben wij Gens Nostra, dat in elke aflevering vermelding maakt van de tijdschriften die hen toegezonden worden, zoals ook De Zandloper. In Gens Nostra lezen wij dat in het vierde nummer van 2012 een artikel staat over Hendrik Pelgrum, geboren in 1764 in Steenderen, die daar als gevangene de benen neemt. (Zandloper 2012, nr. 4, blz. 15 - 23) Dat is interessant voor ons, want Hendrik Pelgrum uit Steenderen komt in onze stamboom voor en dat hij een ordinaire dief zou zijn was ons nog niet bekend. Dus maar eens op zoek gegaan naar deel 4 van 2012 van De Zandloper. Dat hebben wij snel gevonden als we eens naar de bezoekersdag gaan van de Vereniging Veluwe Geslachten in het gemeentehuis van Barneveld. We lezen met interesse het mooie uitgebreide artikel over Hendrik Pelgrum, geboren in 1764 in Steenderen en gehuwd met Willemina Kraaijvanger. Inderdaad onze voorouder.

Deze Hendrik Pelgrum is een zoon van **Gerrit Pelgrum** en **Theodora Stevens**. Maar de twijfels of dit dezelfde Hendrik Pelgrum is als die in het artikel nemen alras toe. Hendrik Pelgrum en Willemina Kraaijvanger waren immers landbouwers. Dit echtpaar boerde sedert 1793 op de Pel Bartelsplaats in de Luur in Steenderen. Zij krijgen daar 7 kinderen. In 1811 overlijdt daar nog een kind van hen. Uit diverse aktes van koop en verkoop van percelen

hooigras etc. blijken Hendrik Pelgrum en Willemina Kraaijvanger aldoor op hun boerderij in Steenderen te hebben gewoond. Uit niets blijkt een uitstapje naar Veenendaal en Hendrik was zeker geen smid. Waarom *deze* Hendrik als dader in het artikel opgevoerd wordt is ons een raadsel.

Het lijkt een gok, maar het is een kwalijke zaak als een gok als bewijsvoering wordt gepubliceerd.

We zijn toen maar eens op zoek gegaan naar de echte Hendrik Pelgrum die in Veenendaal neerstreek. We vinden dan in Veenendaal het huwelijk van Hendrik Pelgrum, j.m. van Steenderen, die op 14 november 1802 trouwde met **Cornelia Pas**. Dit echtpaar krijgt drie kinderen, die in Veenendaal geboren zijn, maar RK in Renswoude werden gedoopt, met name: Gerarda, ged. Renswoude 9 augustus 1803; Antonia, ged. Renswoude 8 april 1805, overleden Veenendaal 26 april 1805; en Gijsberta, ged. Renswoude 27 mei 1809. Gezien de vernoemingen van de kinderen en ook de doopgetuige bij Gerarda, hebben wij al snel door dat dit de Hendrik Pelgrum moet zijn die geboren is in Steenderen (Olburgen) op 28 maart 1769 als zoon van **Gerrit Pelgrum** en **Gijsberta van Dillen**.

Dochter Gerarda Pelgrum trouwt in Rhenen op 14 november 1835 met Jan Willem de Gruiter.

Uit de huwelijksbijlage van dit huwelijk wordt ons veel duidelijk, ook over de verdwijning van haar vader Hendrik. Hendrik Pelgrum blijkt al een jaar na de diefstal te zijn overleden in De Bilt op 16 september 1811 op 43-jarige leeftijd. Bij deze overlijdensaantekening staat dat hij abusievelijk ingeschreven is als **Hendrik Pas**!! Of dit werkelijk zo abusievelijk is wagen wij ons te betwijfelen. Hendrik heeft naar alle

waarschijnlijkheid na zijn ontsnapping de naam van zijn vrouw aangenomen en is verder als Hendrik Pas door het leven gegaan. We hopen dat hij van zijn vrijheid genoten heeft, want die duurde dus kort. Zijn vrouw Cornelia Pas bleef in Veenendaal wonen en overleed daar op 28 juni 1844.

Ook voor ons geldt dat wij geen 100% zekerheid hebben dat deze Hendrik Pelgrum nu de juiste is, maar het lijkt ons heel wat waarschijnlijker dan de andere Hendrik Pelgrum, die met Willemina Kraaijvanger was getrouwd. Wij weten wel voor 99% zeker dat deze laatste Hendrik Pelgrum niet in Veenendaal verbleef en dus niet de dief kan zijn.

We zetten de gegevens van Hendrik Pelgrum en Cornelia Pas nog even op een rijtje:

Hopelijk bent u het eens met onze zienswijze en anders horen wij dat graag van u.

23

Met vriendelijke genealogische groet,
Gerard en Erna Reuzel, Het Laar 6, 7414 BS Deventer; email: gerard@reuzel.nl

Commentaar auteur:

Ja, ik ben er 'ingevlogen'! Ik wijt dat aan een opmerking in een archiefstuk waar stond dat er (ook) gezocht moest worden in Steenderen, omdat Hendriks familie daar vandaan kwam.

Maar ik ben blij dat we nu dank zij de naspeuringen van Gerard en Erna Reuzel weten hoe het ongeveer met hem is gegaan na zijn ontvluchting uit de 'nor' van Ede.

Dick Kranen

HET KONINKRIJK VERJAART

Dick Kranen

TE HOUDEN TE EDE

Op 30 november a.s. is het 200 jaar geleden dat de Willem Frederik, de latere koning Willem I, vanuit Engeland komend, landde op het strand van Scheveningen.

Zowel in 1863 als in 1913 is deze gebeurtenis uitgebreid herdacht.

Hoe zal dat dit jaar gevierd gaan worden?

In ieder geval is er in 2011 een Nationaal

Organisator van de activiteiten was de *Oranje-Commissie Onafhankelijksviering te Ede*.

Groep XVIII: Een groep metselaars deel uitmakend van de historische optocht op 2 september: G. van Scherrenburg, J. Gaizenbeek, A. vd Blaak, D. Koops, C.

24

Comité benoemd dat een aantal feestelijkheden gaat organiseren - mogelijk alleen officiële.

Dat was in 1913 wel anders!

In het Documentatiesysteem in de bibliotheek van onze vereniging bevindt zich een brochure uit 1913 met de titel:

**OFFICIEELE GIDS
van de Feestelijkheden
TER VIERING VAN DE
100 - jarige Onafhankelijkheid
op 1 en 2 SEPTEMBER 1913**

Harmsen, W. vd Pol, E. vd Pol, G. Hulshof, W. van Kooten, F. van Eck en L. vd Meijden. Fotocollectie Gemeentearchief Ede nr. GA144891

Er waren zoveel activiteiten georganiseerd dat er twee dagen nodig waren om alles een plek te geven.

Zo stond er voor 1 september op de rol:

8 uur Reveille
9 uur Kleppermarsch
9.30 uur Volksspelen

- 10 uur Gymnastiekuitvoering
- 12 uur Parade
- 2 uur Optocht van versierde wagentjes en rijwielen met muziek
- 3 uur Ringrijden
Gymkhanaraces²²
Militaire sportfeesten
- 4 uur Concert in Park Maanen
- 8 uur Concerten

En voor 2 september:

- 8 uur Harddraverij
- 1.30 Historische optocht
- 4.30 Zanguitvoering
- 8 uur Historische optocht

²² Gymkhana is een Engels woord dat van een Hindoestaans woord is afgeleid. Het is een verzamelnaam voor spellen of behendigheidsparcoursen die op tijd worden afgelegd. In de paardensport wordt deze discipline al lange tijd uitgevoerd, maar enkele jaren geleden introduceerde Ken Block het ook in de autosport.

Groep V, idem, Eenige schildersgezellen van wie één man de vlag draagt, waarin het teken van het schildersgilde is afgebeeld. De gezellen zijn: E.J. de Bondt, T. de Bondt, W. Gazenbeek, A. Gazenbeek, H. Brouwer, B. Burgers, Joh. Heij, D. Folsche, A. Koops, J. vd Craats, J. Jansen en H. Scherrenberg. Fotocollectie Gemeentearchief Ede nr. GA14518

25

Op 1 september om 8 uur starten de activiteiten met een reveille door het Edesche Muziekgezelschap 'De Heibloem' o.l.v. de heer Groenendaal. Maar ook militaire trommelslagers en trompeeters zijn van de partij!

Daarna volgt de Marcia Castagnole als kleppermars door de 'Muziekvereniging Wageningsche Harmonievereeniging 1' Echo des Montagnes', gecombineerd met ca. 80 Edese jongens en meisjes die de muziek met kleppers begeleiden. De stoet trekt bijna het hele dorp door en eindigt op het feestterrein aan de Paasberg. Daarna begint het volksfeest op de Paasberg, waar 'tevens verschillende vermaken

26

De versierde Grotestraat, althans het gedeelte tussen de latere Grotestraat en de Not. Fischerstraat. Fotocollectie Gemeentearchief Ede nr. GA14550

lijkheden zijn opgesteld en op verschillende tijden concerten gegeven worden’.

De morgen wordt gevuld met diverse kinderspelen als ‘wielrijden met hinderhissen, kuipje steken, wedloop met hinderhissen, eierdragen, tonnetje rollen en tonkruipen’.

Ondertussen is Gymnastiekvereniging Sparta (opgericht in 1896) druk doende met het geven demonstraties

Op de volgende dag vindt in de middag de historische optocht plaats. De gevolgde route is: Reehorst, Van Borsschelaan, Dr. Thomaslaan, Schothorstlaan, Maanderparkweg, Stationsweg, Maandereind, Nieuwe Stationsweg, Telefoonweg, Molenstraat, Grotestraat, Halt Gemeentehuis, Grotestraat, Telefoonweg, Molenstraat, Grotestraat, Bergstraat, Bunschoten, Otterloseweg, Bospoortstraat, Grotestraat,

Halt bij de heer Menger, Grotestraat, Halt Societeit, Grotestraat, Maandereind. Maanderweg, Beukenlaan, Militaire woningen. Stationsstraat, Bennekomseweg, Reehorst.

Totaal XIX (19) groepen nemen deel aan deze optocht.

Groep VII verbeeldt de landing van de prins en wat er direct na gebeurde:

‘Reeder Pronk te paard [W.J. Bouwmeester] Toen de sloep van het oorlogsschip aan land kwam stapten twee heeren er uit. Zij vroegen aanstonds naar Pronk, en één dezer heeren, Fagel, fluisterde hem in het oor: “Zijne Hoogheid is aan boord!”

Toen ontroerde Pronk; hij gordde zich met degen en sjerp, steeg te paard, en gaf bevel aan een aantal wakkere maats, bij ’s Prinsen landing behulpzaam te zijn.

Maarten Mos te paard, [J. Koops].

Maarten was een Scheveningsche visscher die de sloep tegemoet ging.

“Wie is de Prins?” vroeg hij, en toen het gevolg op den vorst wees, zeide hij: “zijt gij onze Prins?”

Groep XI, A.F.J.A. van de Duyn van Maasdam 'gespeeld door W.F.J. Fischer jr. Fotocollectie Gemeentearchief Ede nr. GA14512

De vorst bevestigde het. Toen nam de vis-

scher diep bewogen de hand des Prinsen, om ze eerbiedig aan zijn lippen te brengen – dat was de eerste welkomstgroet van het volk.

Aan weerskanten van Pronk en Maarten Mos loopten de vlaggendragers [H. Hulsein en H. Waaienberg.]

Aan het slot van de brochure staat een stukje tekst met de titel:

'Een ernstig woord

In de circulaire, waarmede de Oranje-commissie zich het eerst tot de Edesche bevolking wendde, stond: *Dat niets de harmonie verstore.*

Hier worde die wensch herhaald: *Nie-mand en niets,* Ja, laten we onze feestviering niet laten verstoren, *ook niet door den drank!*

Op deze dagen van historische herdenking worde herinnert aan het historische gezegde:

Als de wijn is in den man,

Is de wijsheid in de kan.

Wijsheid is beter te gebruiken dan ze op deze manier te verliezen.

Ieder wachtte zich dus voor drankmisbruik en werke mee om ook in dit opzicht onze feestviering te doen slagen'.

De genoemde brochure bevat een aantal advertenties van Edese middenstanders, waaronder deze van Sigarenhandel Het Wapen van Ede

27

Een Feestsigaar is het merk:
1813-1913.

Prijs 2½ en 3 cent, verpakt in kistjes van 50 stuks, ook los verkrijgbaar in den Sigarenhandel HET WAPEN VAN EDE.

Groote sorteering in den prijs van 2 cent tot 15 cent per stuk.

DE BRAND IN HET GEMEENTEHUIS IN 1942: TOEVAL, OF TOCH EEN DAAD VAN HET EDESE VERZET?

Jan Kijlstra

Toen het Gemeentehuis, vroeg in de morgen van 19 februari 1942, in brand stond zei brandweercommandant Van Egmond tegen de ernaast, in het pand van de Spaarbank voor Ede, wonende conciërge annex begrafenisondernemer Boeve dat hij zijn dakkapellen nat moest houden. Want de wind stond de kant van de Spaarbank op, dus het risico van overslaan van de brand was niet denkbeeldig. En de brandweer kon niet blussen, de pompen en putten in de buurt van de Spaarbank waren bevroren.

Er was wel een put, bij de Spaarbank. En die was niet bevroren. Dus werd door Boeve geprobeerd met emmers water uit die put de dakkapellen nat te houden, maar dat lukte onvoldoende.

Vader Boeve belde toen met de Paasbergschool vroeg het hoofd, G. Jansen, zijn zoon Wim naar huis te sturen, want het woonhuis moest ontruimd worden, uit voorzorg.

De meester stuurde prompt alle jongens uit de klas van Wim. Die zijn in loopspas naar de plek des onheils gegaan, en hebben het hele huis leeggehaald.

Eén van de foto's die bewaard zijn gebleven. Let op de jongens met de emmers, rechts

28

Wim Boeve, die mij dit verhaal vertelde, vindt het nog steeds opmerkelijk dat die put bij de Spaarbank niet door de brandweer is gebruikt om water uit te pompen! In Ede ging, en gaat, het verhaal dat de brand was aangestoken om de Burgerlijke Stand te vernietigen.

Want dan werd het voor de Duitse bezetter veel moeilijker om allerlei maatregelen aan de bevolking op te leggen, waaronder dwangarbeid in Nederland of Duitsland.

Het voormalige pand van de Spaarbank voor Ede, aan de Notaris Fischerstraat. Volgens Wim Boeve bevond de put, waarvan in de tekst sprake is, zich op de plek waar op de foto de vuilcontainer staat.

Het bewijs is nooit geleverd. Maar Wim Boeve vertelde mij onlangs dat destijds gemeentearchivaris Denijs op de zolder van het Gemeentehuis zat te werken. Want daar bevond zich het archief, en ook de Burgerlijke Stand. 's Winters stookte hij een potkachel, een zogenoemde *Sala-*

mander. Dat zou tegenwoordig in een archief ondenkbaar zijn, maar was toen kennelijk heel normaal.

Echter, brandstof was schaars, en los daarvan: men was zuinig. Tegenwoordig brandt de centrale verwarming dag en nacht, maar in die tijd liet men de kachel 's avonds uitgaan, en stak hem 's morgens weer aan. Het was wel mogelijk een kolenhaard 's nacht op een laag pitje te laten branden, maar bij die Salamanders ging dat niet. Ze waren domweg te klein om genoeg steenkool te kunnen bijvullen om

ze de hele nacht op door te laten branden. Bovendien, we komen Denijs nogal eens tegen in de stukken. En daaruit komt een archetypische ambtenaar naar voren, een Pietje Precies. Zulke mensen laten zeker geen kachel in een archief onbeheerd branden.

Een ander aanknopingspunt kwam onlangs naar voren, in het boekje dat Hermine van Voorst-van Zoelen over haar oorlogsherinneringen heeft gemaakt (*Oorlog in een Gelders dorp*, in te zien in de

studiezaal van het gemeentearchief). Op pagina 40 schrijft zij:

“Brand! Brand! Het hele Gemeentehuis staat in lichterlaaie!” Willie en Mien (Hermine) hebben nog nooit zo'n grote brand gezien. Er is een harde wind. De brandmeester (ook bij de ondergrondse) is toevallig een dag weg! Als eindelijk de brandweer aanwezig is, kunnen ze niets meer doen. Alleen de panden ernaast nathouden en ze zo voor brand behoeden. De Duitsers willen weer mensen oppakken. De ondergrondse wil daarom het bevolkingsregister vernietigen. De enige manier is door brand! Wel jammer van het pand. Willie zegt: “Net goed voor die Moffen.” De brandmeester is een echte oom van de familie.’

30

In het Gemeentearchief bevindt zich ook het politiearchief uit de oorlogsjaren. En daarin zit een *Bericht Polizei Ede* (stuknr. 126-H), waarin de *Polizeikommissar* aan de burgemeester meldt dat het Gemeentehuis is afgebrand. Hij schrijft dat een ambtenaar om ca. vijf over negen zijn kamer op de tweede verdieping inging, en dat hij merkte dat deze vol rook stond. *Verder was hem niets opgevallen*, dus had hij de ramen opengezet en was naar beneden gegaan. Deze beambte was zonder twijfel de heer Denijs. De commissaris vertelt verder dat de ambtenaar *een poosje later* vernam dat er brand was uitgebroken, en dat het pand al snel in lichterlaaie stond.

Denijs ziet z'n kamer vol rook staan, zet het raam open, en vertrekt. Niets opgeval-

len? Pas een poosje later gehoord dat er brand is?

De originele tekst gaat dan verder: *‘Die Edese Feuerwehr, welche bald zur Stelle war, konnte gegen das Feuer wenig mehr ausrichten’*. Opmerkelijk is dat het woordje *bald* (spoedig) in het originele document is doorgehaald. Erg snel was de brandweer er kennelijk niet bij geweest.

In het gemeentearchief, in de verzameling *Registratie 1940-1945* vinden we ook het verslag van de brandweercommandant van Egmond (stuknr. 8-1942). En daaruit komt een beeld naar voren dat de doorhaling van het woord *bald* goed illustreert.

Zo werd niet als eerste de brandmeester gebeld, maar de adjunct-brandmeester. Die belde vervolgens zijn chef, de brandmeester Van Egmond. Deze probeert eerst de Luchtbeschermingsdienst te bellen, maar daar werd niet opgenomen. Vervolgens ging Van Egmond naar zijn buurman, die ook bij de brandweer was. Die was niet thuis, dus liep Van Egmond terug naar huis, om tegen zijn vrouw te zeggen dat ze de buurman telefonisch moest informeren. Van Egmond liep toen naar Garage Robben (schuin tegenover de Oude Kerk), want daar stond de motorbrandspuit. Hij heeft toen eerst nog op het bord geschreven dat er brand was in het Gemeentehuis, en reed toen met de monteur (die door de adjunct-brandmeester was opgetrommeld) naar de markt, om de motorspuit op de daar aanwezige brandput te plaatsen. Ter plekke werd geconstateerd dat de put niet kon worden gebruikt, er lag een dikke laag ijs en sneeuw op.

Vervolgens droeg hij twee brandweerlieden op de brandkraan no. 47 te gebruiken. Deze bevond zich voor het Gemeentehuis. De brandkraan was ingepakt met stro, om bevroering te voorkomen. Maar helaas, dat stro was geheel met ijs doortrokken, zodat het onmogelijk was de brandkraan te gebruiken. Maar gelukkig, brandkraan nr. 50, in de Boschpoortstraat (nu Grotestraat vanaf de Molenstraat) was wel beschikbaar. En om ongeveer tien over half tien kon er geblust worden. Om tien over tien werd er ook water geleverd vanaf de put aan de Otterloscheweg, en de brandkraan voor het Gemeentehuis was ook weer losgemaakt. De brand werd bedwongen, zodat het achtergedeelte van het gemeentehuis en het aangrenzende oude politiebureau konden worden behouden.

Van Egmond legt in zijn verslag nog even bekwaam de schuld voor het niet beschikbaar zijn van putten en pompen bij Gemeentewerken.

En maakt van de gelegenheid gebruik om te pleiten voor extra brandputten en meer slangen.

Het verslag van Van Egmond roept bij een eerste, oppervlakkige lezing alleen het beeld op van een niet erg goed werkende brandweerorganisatie.

Maar leg je er het rapport van de commissaris naast, die het woord *bald* bij nader inzien doorhaalt, en lees je de ontboezeming van Hermine (*'de brandmeester is een echte oom van de familie'*) dan komt de zaak in een ander daglicht te staan. En het ooggetuigeverslag van Wim Boeve vult dit aan.

Zeker als we weten dat Van Egmond een actieve rol in het Edese verzet speelde.

Van Egmond, die tegen vader Boeve zei dat hij de dakkapellen nat moest houden. Hij wist dus dat de put van de Spaarbank gebruikt kon worden. Maar de motorspuit liet hij van de ene put naar de andere rijden. Waarom dan geen water opgepompt uit die put van de Spaarbank?

Ook dit verhaal levert geen onomstotelijk bewijs voor het gerucht dat de brand in het Gemeentehuis door het verzet is aangestoken.

Maar, althans in mijn optiek, het lijkt er wel erg veel op, als ik alle gegevens combineer.

Want er zijn wel erg veel mensen niet bereikbaar, en 't is wel toevallig dat de meest voor de hand liggend putten en pompen bevroren zijn, terwijl die welke verder weg lagen, en ook die bij de Spaarbank (naast het brandende pand) gewoon water leverden.

In elk geval wist Hermine van Zoelen het zeker. En de commissaris had kennelijk ook zo zijn vermoedens.

Historisch Museum Ede

Dit jaar staat nog steeds in het teken van de archeologie. De tentoonstelling *100.000 uur archeologie – verzamelen op de Veluwe* is nog tot 19 januari 2014 te zien. De tentoonstelling heeft al veel belangstellende getrokken. Ook in het kader van de archeologie worden er diverse lezingen georganiseerd. Op woensdagavond 20 november geeft prof.dr. Leendert Louwe Kooijmans in ons museum een lezing over het ontstaan en prehistorische ontginning van de Veluwe, een lezing die in samenwerking met de Vereniging Oud Ede is georganiseerd. Over het lezingenprogramma kunt u meer lezen in de vorige Zandloper en op onze website. Vanaf 7 december is er ook de fototentoonstelling *De wereld van kapitein Bellen* te zien.

Speciaal voor VOE-leden We hebben de archeoloog Ed Zuurdeeg die alle vondsten die te zien zijn op de tentoonstelling *100.000 uur...* verzameld heeft, gevraagd om speciaal voor de leden van de Vereniging Oud Ede twee rondleidingen door de tentoonstelling te geven. Die zullen plaatsvinden op donderdag 28 november en dinsdag 10 december om 20:00 uur. U kunt zich hiervoor al opgeven via info@historischmuseumede.nl of 0318-619554.

Colofon

Vereniging Oud Ede

De vereniging stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten:

'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'

Postadres:	Postbus 8293, 6710 AG EDE
Telefoon:	Secretaris 06 34867627
E-mail:	voe@verenigingoudede.nl
Website:	www.verenigingoudede.nl
Bank:	ING: 353.42.68.

Dagelijks bestuur

Simon van de Pol (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris) en Henk Borkhuis (penningmeester).

32 Leden

De vereniging heeft ruim 900 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2013 € 15,00

Erelid van de vereniging is mevrouw B.T. Groen.

Giften en schenkingen

Deze zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt een extra aftrek van 25%! Dit geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Hans van Bemmel, Frans van Oort, Kees van Lohuizen en Dick Kranen (opmaak).

De redactie van De Zandloper is te bereiken op het e-mailadres van de eindredacteur: hanspost@worldmail.nl

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom.

De redactie behoudt zich echter het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen mag uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging Oud Ede.

Wilt u **adverteren** in De Zandloper dan gelieve u contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging.

Productie van De Zandloper: Drukkerij Verloop, Alblasserdam

ISSN 1384-7090